

Öğretmen adaylarının öfke düzeyi ve öfke tarzları

Zeynep Deniz YÖNDEM*
Bayram BIÇAK**

Özet

Çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının bölüm, cinsiyet, yaş, sınıf, yerleşim birimi ve gelir düzeyi değişkenlerine göre öfke düzeylerini ve öfke tarzlarını incelemektir. Araştırmanın katılımcıları, Eğitim Fakültesi'nin farklı bölümlerinde öğrenim gören 377 1. Sınıf, 336 4. Sınıf olmak üzere toplam 713 öğretmen adayından oluşmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 17-27, yaş ortalaması ise 20,72 (Ss:2,11)'dir. Araştırma verilerinin toplanmasında Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ) ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, bölüm ve cinsiyet değişkenleri açısından öfke düzeyi ve öfke tarzlarında anlamlı farklar olduğu gözlenmiştir. Sınıf, yaş, yaşamını geçirdiği yerleşim birimi ve gelir düzeyine göre ise anlamlı farklara rastlanmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Öfke; öfke tarzları; öğretmen duyguları; üniversite öğrencisi.

Anger and anger styles of the teacher candidates

Zeynep Deniz YÖNDEM*
Bayram BIÇAK**

Abstract

The aim of this study was to determine the anger and anger styles and the related variables of the anger on the teacher candidates. The participants of the study consist of 713 students of which 377 of them were first grade and 336 were fourth grade students. The range of participants was 17-27, with mean of 20.72 (Ss: 2.11). Data were collected with Trait Anger and Anger Styles Scale and Personal Information Form. According to findings, the anger and anger styles of the candidates were showed meaningful differences for major, gender and living place. However, there were no significant differences for the grade level, age and the income.

Keywords: Anger; anger styles; teacher emotions; university student.

* Yrd.Doç.Dr. Zeynep Deniz YÖNDEM, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı. e-posta: yondem_z@ibu.edu.tr

** Yrd.Doç.Dr. Bayram BIÇAK, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ölçme ve Değerlendirme Anabilim Dalı. e-posta: bicak_b@ibu.edu.tr

Giriş

Eğitim-öğretim etkinliğinde öğretmen duyguları oldukça önemli bir role sahiptir. Öğretmen nitelikleri ile ilgili literatürde, öğretmenlerin mesleki yeterliği yanında olumlu kişilik özellikler taşıması gerektiği sıklıkla vurgulanmaktadır (Öztürk, 2002). Olumlu kişilik özelliklerinin neler olduğu konusunda farklı sınıflandırmalar ve sıfatlar listesi kullanılmaktadır. Ancak temelde öğrencilerin yaşamda yolunu bulmalarına rehberlik yapacak öğretmenlerin fiziksel, zihinsel ve psikolojik olarak sağlıklı yetişkinler olmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Winograd, 2003). Duyguların, özellikle öğretmen duygularının öğrenme-öğretme ile ilişkisi son zamanlarda araştırmacı ve eğitimcilerin ilgisini çekmiş, duyguların eğitim-öğretimi etkilediği vurgulanmıştır (Winograd, 2003; Zembylas, 2002). Hochschild (1975, akt. Zembylas, 2002) sosyolojik bir yaklaşımla, içsel-kişisel yaşantılar olarak ele alınan duyguların; kültürel, sosyal ve örgütsel normlar tarafından belirlenen kuralları olduğunu, ortama ve duruma göre uygun ya da uygunsuz, kabul edilir ya da edilemez olarak ayrılabilceğini belirtmiştir. İlgili literatürde olumlu bir okul-sınıf atmosferi ve kültürü oluşturmada öğretmenlerin duyguları ve bunları ifade biçimlerinin önemli olduğu vurgulanmaktadır. Eğitim-öğretim sürecinde öğretmenlere mesleki etkinliklerine duygularını katmamaları, kontrol etmeleri ve objektif olmaları önerilir. Öğretmenlerden kızgınlık, kaygı ve korku gibi olumsuz duygularını kontrol etmeleri ve empatik, sakin, ilgili olmaları gibi duygusal özellikler sergilemeleri beklenir. Oysa uygulamada bu önerilerin pek fazla etkili olmadığı, duyguların öğretmenlerin mesleki etkinliklerini etkilediği gözlenmektedir. Zembylas (2002)'a göre öğretmenlerin mesleki etkinliklerinde duygularını kullandıklarının bir göstergesi tükenmişlik yaşamalarıdır. İnsanlarla çalışmayı gerektiren diğer meslek dallarında olduğu gibi stres ve tükenmişlik öğretmenlik mesleğinin önemli psikolojik riskleri olarak geçmektedir. Öğretmenler bir takım kişisel özelliklerinden, çalışma koşullarından, ekonomik nedenlerden ya da istenmeyen öğrenci davranışlarından dolayı stres, tükenmişlik yaşamaktadır. Öğretmenlerin yaşadığı stres, tükenmişlik duyguları öğrencilerle bir takım iletişim problemleri yaşamalarına, öğrencilerin okula ve derslere ilişkin olumsuz duygular geliştirmelerine, motivasyon ve başarılarında azalmaya da neden olabilmektedir (Hammond ve Onikama,1997; Huberman,1993; Evers,Tomic ve Brouwers,2004). Ülkemizde de ilköğretim ve ortaöğretimde görev yapan branş öğretmenlerinde (Işıklar, 2002; Erdemoğlu-Şahin, 2007; Kırılmaz, Çelen ve Sarp, 2003) ve rehber öğretmenlerde tükenmişlik (Başören, 2005; Uslu, 1999) ile ilgili çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Benzer şekilde okul örgütünde görev yapan yönetici ve öğretmen iletişimlerinde yıldırmanın (mobbing) (Toker-

Gökçe, 2006) yaşandığına ilişkin araştırma bulguları da bulunmaktadır. Diğer yandan öğretmenlerin öğrencilerine yönelik fiziksel ya da sözel şiddetin kullanması, öğretmen duygularının eğitime yansması olarak ele alınmaktadır (Weagraff ve Donaldson, 1998). Duygularını kontrol ederek davranma sözel ve sözsüz ifadelerde bazı sınırlamaları gerektirir. Öğretmenin öğrencisini eğitim amaçlı olarak dövmesi geleneksel eğitim anlayışında kısmen kabul edilebilir bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Oysa son zamanlarda bu anlayışın değişmesi ile fiziksel şiddette önemli düzeyde azalmalar gözlenmiştir. Ancak istatistiksel olarak belirlemek güç olsa da halen öğretmenden öğrencisine yönelik fiziksel ya da sözel şiddet ya da istismar türü davranışları gözlenmektedir. Weagraff ve Donaldson(1998) öğretmenlerin disiplin anlayışı ile öğrencilerine yönelik sözel şiddeti yaygın olarak kullandıklarını, bu nedenle öğrencilerin istenmeyen davranışlarından öğretmenlerin de sorumlu tutulabileceğini belirtmiştir. Bu bulgulara ve görüşlere dayanarak öğretmenlerin öfke duyguları ve bunları ifade etme tarzlarının okul ve sınıf ortamına hatta öğrenci davranışlarına yansıdığı söylenebilir.

Duygu ve heyecanları sınıflandırmak çok kolay olmasa da korku, kızgınlık, neşe, hüzn, yakınlık, nefret, umut ve hayret temel duygular olarak önerilmiştir. Duyguların olumlu-olumsuz ve kuvvetli-zayıf duygular olarak boyutlandırılabilceği belirtilmiştir (Cüceloğlu, 1991). Genellikle olumsuz bir duygu olarak ele alınan öfke kızgınlık, şiddet, saldırganlık, zorbalık gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Öfke düzeyi ve ifade biçimi bu duyguyu yaşayan kişinin kendisi ve iletişim kurduğu kişiler açısından sorun olabilmektedir. Öfkenin fizyolojik, bilişsel ve davranışsal boyutları bulunmaktadır (Kısaç,1997). Fizyolojik olarak diğer heyecansal durumlarda olduğu gibi 'genel uyarılmışlık hali' olarak da ifade edilen adrenalin salgısı ile başlayan kalp atış hızında artma, kan dolaşımında artış gibi belirtiler sıralanabilir. Bilişsel olarak olayları algılama, değerlendirme ve düşüncelerimizle ilişkili olarak herhangi bir sözel ya da görsel uyarıcının fiziksel ya da psikolojik bütünlüğümüzü tehdit edici, engelleyici, küçümseyici, yaralayıcı, incitici olarak algılanması öfke tepkilerini harekete geçirebilmektedir. Öfkenin davranışsal boyutu ise bastırma ya da dışa vurma şeklinde yansıyabilmektedir. Genellikle bastırılmış öfke daha tehlikeli olarak değerlendirilir. Ancak dışa yansıtılan öfke de özellikle kişiler arası ilişkiler açısından zaman zaman yıkıcı, yıpratıcı etkilere sahiptir. İnsanlar genellikle öfke ve kızgınlık duyguları ile ilgili güçlükler yaşamaktadır. Bu bakımdan doğal bir duygu olarak kabul edilen öfkenin tanınması, yapıcı bir şekilde ifade etme becerisi kazanılması yaşamsal bir öneme sahiptir

(Firestone, Firestone, Catlett, 2003). Öfke ve kızgınlığı açıklamaya yönelik kuramsal yaklaşımlardan psikanalitik yaklaşım öfke ile ilişkili saldırganlık ve kızgınlık gibi özellikleri doğuştan getirilen bir dürtü olarak ele almaktadır. Yine bu yaklaşım çocukluk yaşantılarının önemli rolü olduğunu hatta bu tür kişilik özelliklerinin önemli ölçüde durağan olduğunu pek fazla değişmediğini vurgulamaktadır. Ancak öfkenin ifade biçimlerinin öğrenilmiş olduğu görüşü de yaygın olarak kabul edilmektedir. Sosyal öğrenme kuramı, öfkenin olası davranışsal sonuçları olarak ele alınabilecek saldırganlık, şiddet gibi davranışların öğrenilmesinde model almanın önemini deneysel çalışmalarla ortaya koymuştur (Burger, 2006). Bu kurama göre öfke ve saldırganlık gözlemsel öğrenme, taklit, özdeşleşme, kopyalama ve model alma yoluyla öğrenilir (Kısaç,1997). Öfke ifadesinde daha önceki model almaların, ailesel ve kültürel etkenlerin önemli etkisi olduğu vurgulanmaktadır (Firestone ve diğ.,2003). Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin karşılaştırıldığı bir çalışmada (Avcı, 2006), şiddet davranışı gösteren ergenlerin ailelerinin sürekli öfke, içe yönelik ve dışa yönelik öfke düzeylerinin anlamlı düzeyde fazla olduğu, şiddet davranışı göstermeyen ergenlerin ailelerinin ise öfkelerini daha iyi kontrol ettikleri bulunmuştur. Bu bulgular öfke ve kızgınlık ifadesinde model almanın etkisini yansıtmaktadır. Bu bakımdan öfke- kızgınlık eğitim programları son zamanlarda yabancı literatürde ve ülkemizde artmaya başlamıştır. Yapılan deneysel araştırmalar öfke-kızgınlık eğitimlerinin çocuk ve ergenlerde (Duran ve Eldeleklioğlu, 2005; Kellner ve Bry, 1999; Tekinsav-Sütcü, 2006), üniversite öğrencilerinde (Bilge, 1997; Özmen, 2004) ve hatta yetişkinlerde etkili olduğunu yansıtmaktadır. Bohart ve Stipek (2001) bu becerilerin her yaşam döneminde kazanılabildiğini ifade etmektedir.

Bu bilgiler ışığında son dönemlerde yaygınlaşan toplumda ve okulda şiddet, saldırganlık, zorbalık içeren olaylar çok boyutlu olarak ele alındığın da öğrenci ile yakın iletişim halinde bulunan, bilgi ve beceri öğretimi yanında öğrencilerin kişiliğinin şekillenmesinde önemli rolü olan öğretmenlerin bir takım kişilik özelliklerinin, duygularının ele alınması önemlidir. Öfke ifade biçimlerinin model alma ile öğrenildiğini vurgulayan sosyal öğrenme kuramının görüşleri dikkate alındığın da öğretmen kızgınlık, öfke duygularını sınıf içi ve sınıf dışı ortamlarda yansıtırken bir bakıma öğrencilere uygun ya da uygun olmayan modeller sunacaktır. Diğer yandan öğrencilerin kimlik gelişimlerini, okul ve derslere ilişkin tutumunu, motivasyonunu ve hatta başarısını etkileyecektir. Bu bakımdan öğretmenlerin öfke düzeylerinin ve öfke ifade biçimlerinin incelendiği bu araştırmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Araştırma problemi ‘Öğretmen adaylarının öfke düzeyi

ve öfke tarzları bölüm, sınıf, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi ve yerleşim birimine göre farklılık göstermekte midir?’ şeklinde ifade edilmiştir.

Yöntem

Araştırma betimsel bir çalışmadır. Eğitim Fakültesi’nde farklı branşlarda öğrenim gören 1. ve 4.sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Bu bakımdan diğer demografik değişkenler ile birlikte öğrencilerin Eğitim Fakültesi’ne giriş ve çıkış öfke özelliklerinin karşılaştırılması düşünülmüş ve bu amaçla kesitsel bir araştırma yöntemi planlanmıştır.

Katılımcılar

Çalışmaya Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri (1. ve 4. sınıf) gönüllülük esasına dayalı olarak katılmışlardır. Araştırma ölçeklerinin uygulandığı öğretmen adaylarının toplam sayısı 789 dur. Ancak katılımcıların verdikleri bilgiler gözden geçirilerek, cevapları tutarsız olarak tespit edilen 76 katılımcı çalışmadan çıkartılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcılardan 1. sınıftan 377 (% 52,9), 4. sınıftan ise 336 (%47,1) olmak üzere toplam 713 katılımcıdan elde edilen veriler analize alınmıştır. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımına bakıldığında, 436’sı (%61,2) bay, 277’si (%38,8) ise bayandır. Katılımcıların yetiştikleri yerleşim biriminin niteliğine göre köy ve kasabalarda yaşayanların 240 (% 33,7), şehirdekilerin 311 (%43,6), büyük şehirlerde yaşayanların ise 162 (%22,7) olduğu gözlenmiştir. Gelir durumları incelendiğinde ise, kendisini düşük gelir düzeyinde ifade edenlerin 75 (%10,5), orta gelir düzeyinde ifade edenlerin 456 (%64), iyi durumda olduklarını ifade edenlerin ise 181 (%25,4) olduğu gözlenmiştir. Katılımcıların yaş genişliği 17–27 olup, yaş ortalaması ise 20,72 (Ss: 2,11)’dir. Branş faktörü açısından katılımcıların dağılımı Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1

Öğretmen Adaylarının Öğrenim Gördükleri Bölüm ve Sınıf Düzeyine Göre Dağılımı

Branş	1. Sınıf		4. Sınıf	
	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde
Okul Öncesi	74	19.6	62	18.5
Sınıf Öğretmenliği	74	19.6	61	18.2
Matematik	36	9.5	27	8.0
PDR	33	8.8	32	9.5
Beden Eğitimi	82	21,8	80	23.8
İngilizce	30	8.0	21	6.3
Müzik	18	4.8	30	8.9
Resim	30	8.0	23	6.8
Toplam	377	100	336	100

Veri Toplama Araçları

Sürekli Öfke-Öfke Tarz Ölçeği-SÖÖTÖ: Ölçeğin orijinali Spielberger (1983, The State Trait Anger Scale-STAS) tarafından geliştirilmiş, Türkçe uyarlaması ise Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Ergen ve yetişkinlerde öfke düzeyini ve öfke ifade tarzlarını belirlemeye yönelik ölçek, toplam 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin yanıtlanmasında dördümlü derecelendirme (Hiç:1, Tümüyle: 4) kullanılmaktadır. Ölçekten toplam puan elde edilememekte, alt boyutlara göre puanlama yapılabilmektedir. Ölçeğin alt boyutlarından Sürekli Öfke (10 madde) boyutunda alınan yüksek puanlar öfke düzeyinin yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Öfke Kontrol (8 madde) puanının yüksekliği öfkenin kontrol edilebildiğini yansıtmaktadır. Bunun yanında Öfke Dışta (8 madde) öfkenin kolayca ifade edildiğini, Öfke İçte (8 madde) ise bastırılmış öfkeyi ifade etmektedir.

Ölçeğin uyarlama çalışmasında, ölçüt bağıntılı geçerlik ve faktör analizi çalışmaları yapılmıştır. Güvenirlik çalışmasında ise madde toplam puan korelasyonları, .14 ile .56 arasında, Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ise .73 ile .84 arasında bulunmuştur (Savaşır ve Şahin, 1997). Ayrıca bu araştırmanın örneklem grubunda Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları; Sürekli Öfke boyutunda .72, Öfke Kontrol boyutunda .60, Öfke Dışta boyutunda .59 ve Öfke İçte boyutunda .48 olarak belirlenmiştir. Bunun yanında alt ölçeklerin birbiri ile korelasyonu Tablo-2’de verilmiştir.

Tablo 2
SÖÖTÖ’nin Alt Boyutları Arası Korelasyon Katsayıları

Alt Boyutlar	Sürekli öfke	İçe Yönelik Öfke	Dışa Yönelik Öfke
İçe Yönelik Öfke	.47		
Dışa Yönelik Öfke	.53	.39	
Öfke Kontrol	-.35	-.09	-.33

Tablo 3
Katılımcıların SÖÖTÖ’nin alt boyutlarından aldıkları puan aralıkları ve ortalamaları

	N	Minimum	Maksimum	$\bar{x}$	Ss
Sürekli Öfke	713	1.00	3.10	1.87	.39
Öfke Dış	713	1.00	2.88	1.86	.38
Öfke İç	713	1.00	3.00	1.97	.43
Öfke Kontrol	713	1.63	3.88	2.69	.49

Araştırma katılımcılarının, öfke düzeyi ve öfke ifade tarzlarına yönelik elde ettikleri en küçük ve en yüksek puanlar ile alt ölçeklere ilişkin ortalama puanları Tablo-3’de verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmada öfke düzeyi ve öfke tarzları üzerindeki etkisi incelenen demografik değişkenler ile ilgili verilerin toplanması amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Bu form ile öğretmen adaylarının bölüm, sınıf düzeyi, yaş, cinsiyet, yaşamını geçirdiği yerleşim birimi ve gelir düzeyleri hakkında bilgiler toplanmıştır.

Veri Analizi

Araştırmada ele alınan değişkenlerden; bölüm, cinsiyet, sınıf, yaş, yerleşim birimi ve gelir düzeyine göre öfke düzeyi ve öfke tarzlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacı ile Çok Değişkenli Varyans Analizi (MANOVA) tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla, bağımsız değişkenlerden sürekliliği olan yaş değişkeni 17–19 (112 öğrenci %15,7), 19–21(336 öğrenci %47,1), 22–24 (227 öğrenci %31,8) ve 25–27 (36 öğrenci %5) olarak dört grup halinde analizlere tabi tutulmuştur. Bölümlere göre karşılaştırmalarda, eğitim fakültesinde lisans düzeyinde eğitim-öğretimin yapıldığı toplam 8 bölüm öğrencileri ayrı ayrı ele alınmış ve karşılaştırılmıştır(Tablo-1). Yine yaşamının çoğunu geçirdiği yerleşim birimi köy ve kasaba 240 (%33,7), şehir 311 (%43,6) ve büyük şehir 162 (%22,7) olarak üç grup; gelir düzeyi ise katılımcıların kendi beyanları doğrultusundaki sınıflandırmalarına göre düşük 75 (%10,5), orta 456 (%64) ve iyi gelir düzeyi 181 (%25,4) olarak belirlenmiş ve gruplar arası karşılaştırmalar yapılmıştır. MANOVA sonuçlarında Wilks' Lambda değerlerinin anlamlı olduğu durumlarda Post HOC analizleri ile karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bulgular

Araştırmada ele alınan değişkenlere ilişkin MANOVA testi sonuçları tablo-4'de sunulmaktadır. Bölüm değişkenine bağlı verilerin, MANOVA analizi ile ilgili varsayımları test etmek amacıyla kovaryansların eşitliğini test etmek için uygulanan Box's M istatistiği [Box's M:79.19; $F_{(70, 259098)}: 1.105, p>0.05$] sonucuna göre kovaryansların eşitliği kabul edilmiştir. Varyansların eşitliği için ise Leven'in testi hesaplanmış ve bağımlı değişkenler açısından varyansların eşitliği Tablo 5'de de görüldüğü gibi kabul edilmiştir. Bölümlerin bağımlı değişkenler açısından farklı olup olmadığını test etmek amacı ile uygulanan MANOVA testi sonucuna göre farklı bölümlerde öğrenim gören öğretmen adaylarında öfke ve öfke tarzları yönünden anlamlı farklar [Wilks' Lambda(Λ)= 0,92, $F(28, 3532)=2,130, p<.05$] olduğu saptanmıştır(Tablo-4). Öfkenin hangi alt boyutunda ve hangi bölümler açısından farklılıklar olduğunu test etmek amacı ile uygulanan gruplar arası karşılaştırmaları Scheffe Post Hoc analiziyle yapılmıştır. Buna göre, matematik bölümü öğrencilerinin içe

yönelik öfke puanları ortalamasının ($\bar{x}$ =2.20; Ss:0.38); sınıf öğretmenliği ($\bar{x}$ =1.97; Ss:0.45) beden eğitimi bölümü ($\bar{x}$ =1.95; Ss:0.39), müzik bölümü ($\bar{x}$ =1.89; Ss:0.41) ve okul öncesi bölümü ($\bar{x}$ =1.89; Ss:0.45) öğrencilerinin puan ortalamalarından anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur (Tablo 6).

Tablo 4

Değişkenlere Göre Öfke Düzeyi ve Öfke Tarzlarına İlişkin MANOVA Testi Sonuçları

		KT	sd	KO	F	p
Bölüm	Sürekli Öfke	1.574	7	.225	1.44	.187
	Öfke Dışta	2.282	7	.326	2.27	.027
	Öfke İçte	5.088	7	.727	4.04	.000
	Öfke Kontrol	4.392	7	.627	2.57	.013
Cinsiyet	Sürekli Öfke	.911	1	.911	5.83	.016
	Öfke Dışta	2.437	1	2.44	17.14	.000
	Öfke İçte	1.251	1	1.25	6.81	.009
	Öfke Kontrol	.001	1	.001	.006	.939
Sınıf	Sürekli Öfke	.002	1	.002	.015	.902
	Öfke Dışta	.001	1	.001	.005	.945
	Öfke İçte	.329	1	.329	1.78	.183
	Öfke Kontrol	.068	1	.068	.276	.599
Yerleşim Birimi	Sürekli Öfke	1.02	2	.508	3.25	.039
	Öfke Dışta	.464	2	.232	1.62	.203
	Öfke İçte	1.02	2	.509	2.76	.064
	Öfke Kontrol	.328	2	.164	.662	.516
Gelir Düzeyi	Sürekli Öfke	.367	2	.184	1.17	.311
	Öfke Dışta	.457	2	.228	1.58	.208
	Öfke İçte	.266	2	.133	.718	.488
	Öfke Kontrol	.477	2	.239	.964	.382

Tablo 5

Bölüm Değişkeni Açısından Varyansların Eşitliğini Test Eden Leven Testi Sonuçları

	F	sd1	sd2	P
Sürekli Öfke	1.44	7	705	.185
Öfke Dış	1.65	7	705	.118
Öfke İç	1.73	7	705	.099
Öfke Kontrol	1.51	7	705	.157

Tablo 6
Bölüm Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistikler

Bölüm	N	Sürekli Öfke $\bar{x}$ (Ss)	Öfke Dışta $\bar{x}$ (Ss)	Öfke içte $\bar{x}$ (Ss)	Öfke Kontrol $\bar{x}$ (Ss)
Okul Öncesi	136	1.79 (.375)	1.77 (.357)	1.89 (.456)	2.80 (.506)
Sınıf Öğretmenliği	135	1.88 (.402)	1.87 (.386)	1.97 (.452)	2.59 (.453)
Matematik	63	1.89 (.376)	1.94 (.406)	2.20 (.380)	2.66 (.466)
PDR	65	1.95 (.437)	1.91 (.331)	2.02 (.419)	2.71 (.519)
Beden Eğt.	162	1.88 (.391)	1.86 (.355)	1.95 (.392)	2.67 (.468)
İngilizce	51	1.90 (.415)	1.94 (.415)	2.02 (.421)	2.67 (.428)
Müzik	48	1.83 (.369)	1.82 (.402)	1.89 (.415)	2.65 (.572)
Resim	53	1.91 (.418)	1.90 (.448)	2.04 (.429)	2.83 (.572)

Cinsiyet değişkeni için verilerin, MANOVA analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla kovaryansların eşitliğini test etmek için uygulanan Box's M istatistiği [Box's M:18.92; $F_{(10, 1619153)}=1.880$, $p<0.05$] sonucuna göre kovaryansların eşit olmadığı gözlenmiştir. Fakat varyansların eşitliği için hesaplanan Leven'in testi sonucuna göre ise bağımlı değişkenlerin varyansların iki grupta da eşit olduğu gözlenmiştir (Tablo 7).

Tablo 7
Cinsiyet Değişkeni Açısından Varyansların Eşitliğini Test Eden Leven Testi Sonuçları

	F	sd1	sd2	P
Sürekli Öfke	3.89	1	711	.057
Öfke Dış	.497	1	711	.481
Öfke İç	.017	1	711	.895
Öfke Kontrol	3.38	1	711	.066

MANOVA testi sonucunda bay ve bayanlar arasında öfke düzeyi ve öfke tarzları yönünden anlamlı farklar [Wilks' Lambda (Λ)=0,976, $F_{(1, 711)}=4,890$, $p<.05$] olduğu gözlenmiştir (Tablo 4). Öfke kontrolü yönünden bay ve bayanların benzerlik gösterdikleri, ancak bayların bayanlara oranla sürekli öfke, içe yönelik ve dışa yönelik öfke puanlarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir. Cinsiyet değişkenine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8
Cinsiyet Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Cinsiyet	$\bar{x}$	Ss	N
Sürekli Öfke	Bayan	1.84	.380	436
	Bay	1.92	.416	277
Öfke Dış	Bayan	1.82	.372	436
	Bay	1.94	.384	277
Öfke İç	Bayan	1.95	.430	436
	Bay	2.03	.426	277
Öfke Kontrol	Bayan	2.69	.517	436
	Bay	2.69	.467	277

Sınıf değişkeni için verilerin, MANOVA analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla uygulanan Box's M istatistiği [Box's M:22.597; $F_{(10, 2345912)}=2.256$, $p<0.05$] sonucuna göre kovaryansların eşit olmadığı gözlenirken, varyansların eşitliği için hesaplanan Leven'in testi sonucuna göre ise bağımlı değişkenlerin varyansların iki grupta da eşit olduğu gözlenmiştir (Tablo 9). Uygulanan MANOVA testi sonucunda sınıf değişkeni açısından öfke düzeyi ve öfke tarzları yönünden anlamlı farklar [Wilks' Lambda (Λ)=0,996, $F_{(4, 708000)}=.780$, $p>.05$] gözlenmemiştir (Tablo 4). Sınıf değişkenine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 10'da görülmektedir.

Tablo 9
Sınıf Değişkeni Açısından Varyansların Eşitliğini Test Eden Leven Testi Sonuçları

	F	sd1	sd2	P
Sürekli Öfke	3.40	1	711	.054
Öfke Dış	.078	1	711	.783
Öfke İç	4.24	1	711	.052
Öfke Kontrol	.715	1	711	.398

Tablo 10
Sınıf Değişkenine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Sınıf	$\bar{x}$	Ss	N
Sürekli Öfke	1	1.87	.379	377
	4	1.86	.415	336
Öfke Dış	1	1.86	.379	377
	4	1.86	.383	336
Öfke İç	1	1.95	.445	377
	4	2.00	.412	336
Öfke Kontrol	1	2.70	.507	377
	4	2.68	.486	336

Yaş gurubu değişkeni için verilerin, MANOVA analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla uygulanan Box's M istatistiği [Box's M: 48.311; $F_{(20, 463262)}=2.391$, $p<0.05$] sonucuna göre kovaryansların eşit olmadığı ve Leven'in testi sonucuna (bkz. Tablo 11) göre de bağımlı değişkenlerin varyanslarının guruplarda eşit olmadığı gözlenmiş ve yaş için MANOVA analizi yapılmamıştır.

Tablo 11

Yaş Gurubu Değişkeni Açısından Varyansların Eşitliğini Test Eden Leven Testi Sonuçları

	F	sd1	sd2	P
Sürekli Öfke	11.388	2	708	.000
Öfke Dış	3.304	2	708	.037
Öfke İç	1.453	2	708	.235
Öfke Kontrol	2.474	2	708	.085

Yerleşim Birimi değişkeni için verilerin, MANOVA analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla kovaryansların eşitliğini test etmek için uygulanan Box's M istatistiği [Box's M: 26,203; $F_{(20,1091432)}= 1,299$, $p>0.05$] sonucuna göre kovaryansların eşit olmadığı gözlenmiştir. Fakat varyansların eşitliği için hesaplanan Leven'in testi (bkz. Tablo 12) sonucuna göre ise bağımlı değişkenlerin varyansların iki gurupta da eşit olduğu gözlenmiştir.

Tablo 12

Yerleşim Birimi Açısından Varyansların Eşitliğini Test Eden Leven Testi Sonuçları

	F	sd1	sd2	P
Sürekli Öfke	1.300	2	710	.273
Öfke Dış	2.612	2	710	.074
Öfke İç	.223	2	710	.800
Öfke Kontrol	.249	2	710	.780

Tablo 13

Yerleşim Birimine İlişkin Betimsel İstatistikler

	Yerleşim Birimi	$\bar{x}$	Ss	N
Sürekli Öfke	Köy-Kasaba	1.88	.389	240
	Şehir	1.89	.402	311
	Büyük Şehir	1.80	.389	162
Öfke Dış	Köy-Kasaba	1.83	.408	240
	Şehir	1.89	.372	311
	Büyük Şehir	1.83	.353	162
Öfke İç	Köy-Kasaba	2.00	.430	240
	Şehir	1.99	.428	311
	Büyük Şehir	1.91	.427	162
Öfke Kontrol	Köy-Kasaba	2.70	.501	240
	Şehir	2.70	.487	311
	Büyük Şehir	2.65	.512	162

MANOVA testi sonucunda yerleşim birimi değişkeni açısından öfke düzeyi ve öfke tarzları yönünden anlamlı farklar [Wilks' Lambda (Λ)=0,977, $F_{(8, 1414,000)}=2.0905$, $p<.05$] olduğu gözlenmiştir. (Tablo 4). Yerleşim birimi değişkenine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 12'de görülmektedir. Öfkenin hangi alt boyutunda ve hangi yerleşim birimleri açısından farklılıklar olduğunu test etmek amacı ile uygulanan gruplar arası Scheffe Post Hoc karşılaştırmaları yapılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: Öfke düzeyi açısından bakıldığında şehirlerde yaşamış öğrencilerin puan ortalamasının ($\bar{x}=1,89$; Ss: .402) büyük şehirlerde yaşamış ($\bar{x}=1.80$; Ss:0.39) katılımcılardan anlamlı derecede farklı oldukları gözlenmiştir (Tablo-13). Ancak diğer öfke boyutları açısından anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Gelir Düzeyi değişkeni için verilerin, MANOVA analizine uygunluğunu tespit etmek amacıyla kovaryansların eşitliğini test etmek için uygulanan Box's M istatistiği [Box's M: 32,927; $F_{(20, 180365)}= 1.623$, $p>0.05$] sonucuna göre kovaryansların eşit olmadığı gözlenmiştir. Fakat varyansların eşitliği için hesaplanan Leven'in testi sonucuna göre ise bağımlı değişkenlerin varyanslarının iki grupta da eşit olduğu gözlenmiştir (Tablo-14). Gelir düzeylerine göre, MANOVA testi sonucunda öfke düzeyi ve öfke tarzları yönünden anlamlı farklar [Wilks' Lambda (Λ)=0,992, $F_{(8, 1410,000)}=.695$, $p>.05$] gözlenmemiştir (Tablo-4).

Tablo 14

Yerleşim Birimi Değişkeni Açısından Varyansların Eşitliğini Test Eden Leven Testi Sonuçları

	F	sd1	sd2	P
Sürekli Öfke	.673	2	709	.510
Öfke Dış	.962	2	709	.383
Öfke İç	2.42	2	709	.089
Öfke Kontrol	1.02	2	709	.362

Sonuç

Araştırmada ele alınan değişkenlerden, bölüm, cinsiyet ve yerleşim birimi değişkenlerine göre öfke düzeyi ve öfke tarzlarında anlamlı farklar gözlenirken sınıf ve gelir düzeyi değişkenlerine göre fark bulunmamıştır. Bölümlere göre bakıldığında, öfke düzeyi ve öfke kontrolü yönünden anlamlı farklar gözlenmezken, Matematik Öğretmenliği adaylarının içe yönelik öfke puanlarının diğer bölümlere göre anlamlı düzeyde fazla olduğu bulunmuştur. Bu bulgu, sayısal ağırlıklı bir bölüm olarak, öfke ifadesi ile ilgili güçlükler yaşadıklarını düşündürmektedir. İlgili literatürde doğrudan bölümlere göre öfke karşılaştırmalarına rastlanmamıştır. İlköğretimde görev yapan öğretmenlerin istenmeyen davranışlarla baş etme

yöntemlerinin ele alındığı bir araştırmada (Alkan, 2007) sosyal bilimler öğretmenlerinin fen bilimleri öğretmenlerine göre daha olumlu ve tutarlı davranışlar sergiledikleri bulunmuştur. Kırılmaz, Çelen ve Sarp (2003) ilköğretim öğretmenlerinde duygusal tükenmenin yoğun yaşandığını belirtmektedir. Ancak branşlara göre karşılaştırma yapmak için başka araştırma bulgularına gereksinim vardır. Bu araştırmanın bulgularına dayanarak özellikle Matematik öğretmeni adaylarının mesleğe hazırlanma aşamasında öfkenin sağlıklı ifade edilmesi ile ilgili eğitim almalarının, bir takım beceriler kazanmalarının gerekli ve yararlı olacağı söylenebilir. Cinsiyete göre öfke kontrolü yönünden her iki cinsiyette benzerlikler gözlenirken, erkeklerin kızlara oranla öfke düzeyinin, içe yönelik ve dışa yönelik öfkelerinin anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur. Bu bulgu ile benzer olarak, üniversite öğrencileri ile yapılan bir araştırmada (Bostancı, Çoban, Tekin ve Özen, 2006) öfke belirtileri yönünden kızlar ve erkekler arasında fark bulunmamıştır. Ancak öfkeye neden olan durumların, düşüncelerin ve öfke davranışlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiği raporlaştırılmıştır. Buna göre kızlar ciddiye alınmama, haksızlığa uğrama ve eleştirilme durumlarında daha çok öfke yaşamaktadır. Erkeklerin ise kendisine yönelik öfke düşünceleri daha fazladır. Davranış boyutunda erkekler öfkelerini saldırgan, kızlar ise kaygılı davranışlar sergileyerek yansıtmaktadır. Bohart ve Stipek (2001) erkeklerin saldırgan olarak nitelendirildiğini, kızların ise empatik olduklarını, olumlu sosyal davranışları daha fazla sergilediklerini belirtmektedir. Bu bulgular kültürel etkilerle kızların öfke, kızgınlık gibi duygularını ifade etmelerinin sınırlandırıldığını düşündürmektedir. Bu bulgulara dayanarak erkeklerin öfke eğitimine daha çok gereksinim duyduğunu yansıtmaktadır.

Bu araştırmanın bulgularından, şehirde yaşamını geçirenlerin büyük şehirde geçirenlere göre öfke düzeyinin anlamlı fazlalığı bulgusu, Kısaç (1997)'in üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada, küçük yerleşim birimlerindeki öfke düzeyinin daha fazla olduğu bulgusu ile kısmen desteklenmektedir. Bir bakıma küçük yerleşim birimlerinde ya da küçük şehirlerde yaşam alanlarının, sosyal olanakların kısıtlı olması gençlerin öfke duygularını daha fazla yaşamaları ile ilişkili olabilir. Yine özellikle gençlerde bağımsız davranma, bağımsızlığın engellenmesine ilişkin kızgınlık tepkilerinin küçük yerleşim birimlerinde daha fazla yaşanabileceğini de düşündürmektedir. Bu bakımdan sosyal psikolojik bir yaklaşım ile yerleşim birimi, gelir düzeyi, ekonomik olanaklar gibi yönlerden bireylerin öfke düzeyi ve öfke kontrolü yönünden yeniden test edilmesi yararlı olabilir.

Sonuç olarak, öğretmen adaylarının alan eğitimi ve pedagojik eğitim yanında duyuşsal becerilerini geliştirebilecekleri eğitim süreçlerinin yararlı olacağı söylenebilir. Özellikle stres

ve kaygı, çatışma çözme, öfke, kızgınlık kontrolü ve iletişim becerilerinin kazanımı oldukça önemlidir. Yakın zamanlarda ülkemizdeki eğitim reformları ile sosyal boyutu ağırlıklı yapılandırıcı yaklaşımın benimsenmesi, sınıf içi ve dışında sosyal ilişkilerin ve bunlar arasında öğretmen-öğrenci ilişkisinin önemini artırmıştır. Evers, Tomic ve Brouwers (2004)' in vurguladığı gibi, eğitim tek taraflı değil öğretmen ve öğrencinin aktif olarak katıldığı etkileşimsel bir süreçtir. Öğretmenlerin duygusal donanımı doğrudan ya da dolaylı olarak okul ve sınıf iklimine yansıtacak ve hatta öğrencilerin eğitim-öğretimini etkileyecektir (Zembylas, 2002). Bu bakımdan öğretmen eğitimi politikalarında ve programlarında bu boyutların dikkate alınması, önemsenmesi etkili olacaktır.

Kaynaklar

- Alkan, H. B. (2007). İlköğretim öğretmenlerinin istenmeyen davranışlarla baş etme yöntemleri ve okulda şiddet. *Yüksek Lisans tezi*. Niğde: Niğde Üniversitesi.
- AVCI, R.(2006). Şiddet davranışı gösteren ve göstermeyen ergenlerin ailelerinin aile işlevleri, öfke ve öfke ifade tarzları açısından incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*. Adana: Çukurova Üniversitesi.
- Başören, M. (2005). Çeşitli değişkenlere göre rehber öğretmenlerin tükenmişlik düzeylerinin incelenmesi. *Yüksek Lisans tezi*. Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.
- Bilge, F. (1997). Danışandan hız alan ve bilişsel davranışçı yaklaşımlarla yapılan grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin kızgınlık düzeyleri üzerindeki etkileri. *Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 2(8):9-16.
- Bohart, A. C. , Stipek, D.J. (2001). What have we learned. (Chap.17, p: 367-393). *Constructive & Destructive Behavior: Implications for Family, School, & Society*. PsycBOOKS.
- Bostancı, N., Çoban, Ş., Tekin, Z. ve Özen, A. (2006). Üniversite öğrencilerinin cinsiyete göre öfke ifade etme biçimleri. *Kriz Dergisi*, 14(3): 9-18.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (Çev.İ.D.Erguvan Sarioğlu). İstanbul: Kaknüs yayınları
- Büyüköztürk, Ş. (2003). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (1991). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Duran, Ö., ve Eldeleklioğlu, J. (2005). Öfke kontrol programının 15-18 yaş arası ergenler üzerindeki etkililiğinin araştırılması. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3): 267-280.
- Erdemoğlu-Şahin, D.(2007). Öğretmenlerin mesleki tükenmişlik düzeyleri. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi.

- Evers, W.J.G., Tomic, W. And Brouwers, A. (2004). Burnout among teachers students' and teachers Perception compared. *School Psychology International.*, 25(2):131-148.
- Firestone, R.W., Firestone, L.A. and Catlett, J..(2003). Coping with anger, passivity, and a victimized point of view(Chap.16, p: 131-148)..*Creating a life of meaning and compassion: The wisdom of Psychotherapy.PsycBOOKS*
- Hammond, O.W. ve Onikama, D. L.(1997). At risk teachers. ED: 442796, SP: 039-328.
- Huberman, M. (1993). Burnout in teaching careers. *European Education*, 25(3): 47-69.
- Işıklar, A. (2002). Lise dengi ve ilöğretim okullarındaki öğretmenlerin iş doyumunu ve tükenmişlik düzeylerinin bazı değişkenlere göre karşılaştırılması. *Yüksek Lisans tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kellner, M.H. and Bry, B.H. (1999).The effects of Anger Management groups in a day school for emotionally disturbed adolescents.*Adolescence*. 34(136): 645-651.
- Kırılmaz, A. Y., Çelen, Ü. ve Sarp, N. (2003). İlköğretim'de çalışan bir öğretmen grubunda "tükenmişlik durumu" araştırması. *İlköğretim-OnlineDergisi*, 2(1): 2-9. <http://www.ilkogretim-online.org.tr>.
- Kısaç, İ. (1997). Üniversite Öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Özer, A. K. (1994). Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzı Ölçekleri ön çalışması. *Türk psikoloji Dergisi*, 31: 26-35.
- Özmen, A. (2004). Seçim kuramı ve gerçeklik terapisine dayalı öfkeyle başa çıkma eğitim programının ve etkileşim grubu uygulamasının üniversite öğrencilerinin öfkeyle başa çıkma becerileri üzerindeki etkileri. *Doktora tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Öztürk, S. (2002). Öğretmenliğin Mesleki Temelleri, s:13-44 (*Eğitim Üzerine.Ed. Erdal Toprakçı*). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Tekinsav-Sütcü, G.S.(2006). Ergenlerde öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik bilişsel-davranışçı bir müdahale programının etkililiğinin değerlendirilmesi. *Doktora tezi*. İzmir: Ege üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü.
- Toker-Gökçe, A.(2006). İş yerinde yıldırma: özel ve resmi ilköğretim okulu öğretmen ve yöneticileri üzerinde yapılan bir araştırma. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- James-Weagraff, P. and Donaldson, D.(1998). Teachers as verbal perpetrators, 12p. ED: 419348, SP: 306437.
- Uslu, M. (1999). Resmi eğitim kurumlarında çalışan psikolojik danışma ve rehberlik uzmanlarının iş doyumunu ve tükenmişlik düzeylerinin danışmanların denetim odağı ve bazı değişkenlere göre karşılaştırılması. *Yüksek Lisans tezi*. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Winograd, K. (2003). The functions of teacher emotions: the good, the bad, and the ugly.*Teachers College Record*, 105(9): 1641-1673.
- Zembylas, M.(2002). "Structures of feeling" in curriculum and teaching: theorizing the emotional rules. *Educational Theory*, 47(2):187-208.